

~~Eleştiril teorilerin bir devamı gibi gözüксе de, insan doğasına ilişkin temel varsayımları reddeden konstrüktivizm aşlında, liberalizmin ve realizmin tersine, daha geniş bir felsefenin bir uzantısı değildir.^{120*} Dolayısıyla, konstrüktivizm realizm, liberalizm ve Marksizm gibi yaklaşımlara alternatif bir paradigma olabilmesi için gerekli iç bütünlüğe sahip olmaktan uzaktır.¹²¹ Yine de konstrüktivizm, en azından Wendt tarafından geliştirilen modernist versiyonu, sosyal değişimin ilerlemeci bir biçimde gerçekleşebileceğini kabul etmesi ve insanın, dolayısıyla insani nitelikler taşıyan devletin, doğasının karakteri ile ilgili neoliberal ve neorealit varsayımlara ve kötümser post modern yaklaşımlara temelden karşıdır.~~

II. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ VE KONSTRÜKTİVİZM

Konstrüktivist teoriyi bir açıklama aracı olarak benimseyen araştırmacıların başlıca iki amaç güttükleri ileri sürülebilir: oldukça karmaşık bir ilişkiler ağı teşkil eden uluslararası alana dair doyurucu açıklamalar yapmak ve daha “iyi” bir “uluslararası toplum” *inşa* (construct) etmek. Örneğin Wendt iki bölüme ayırdığı çalışmasının birinci bölümünde düşüncelerin maddi temelden daha önemli bir öge olduğunu ve sosyal yapıyı biçimlendirdiğini, örnek olay çalışması olarak değerlendirilebileceğini belirttiği ikinci bölümünde ise barışçı kültürün gerçekleştirilmesinin ve daha fazlasının mümkün olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında, tezimizi açıklamak için her iki bölümden de yararlanmamız mümkünse de, teorinin asıl gövdesini teşkil eden birinci bölüm bizim için daha önemli olacaktır. Çalışmasını bir bütün olarak ele aldığımızda, Wendt’in asıl amacının barışçı kültürün gerçekleştirilmesini ortaya koymak olduğu gibi bir izlenim edinmek mümkündür. Ancak bizim bu tez ile amacımız düşüncelerin maddi ögeler (petrol sermayesi) ile etkileşim içerisinde uluslararası yapı ve ilişkilerdeki etkisini Körfez ülkeleri bağlamında ortaya koymaktır.

Konstrüktivist teori güç politikası, reel politik ve ekonomi politik bakış

120 * Örneğin, Wendt eleştiriler karşısında konstrüktivist teoriyi temellendirmek üzere kuantum fiziğine başvurmuştur. Bk. Wendt, “Social Theory as a Cartesian Science:..., s. 178 ve devamı.

121 Martha Finnemore & Kathryn Sikkink, ‘Taking Stock: the Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics,’ **Annual Review of Political Science**, 2001, no 4, s. 393.

açılarını yadsımaksızın, aktörlerin bireysel özelliklerine ve toplumsal inşa sürecine vurgu yapar. Bu nedenle, Körfez ülkelerinin genel uluslararası çerçeve içerisindeki özgün konumlarını, uluslararası ilişkilerdeki genel tartışmaları da göz ardı etmeden açıklamak için oldukça uygun bir zemin sunmaktadır.

Normlar ve çıkarlar birbirleri üzerinde hem sınırlandırıcı, hem de değişime zorlayıcı etkiler yapmakta ve zaman içerisinde sürekli olarak birbirlerini biçimlendirmektedirler. Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkileri kimlik ve normlar ile alt-bölgesel, bölgesel ve küresel düzen arasındaki etkileşim noktalarının netleştirilmesi sonucunda daha iyi anlaşılabilir. Çalışmamız bakımından en önemli nokta, daha önce kendi varlıklarını sürdürmek için doğrudan dış yardıma ve korumaya muhtaç durumda bulunan Körfez ülkelerinin petrol gelirlerine sahip olmaya başlamaları ile birlikte kimlik belirleyen faktörlerin, alt bölgesel düzenin, ülkesel çıkarların vb ne yönde dönüşüm geçirdiğinin belirlenmesidir. Bunun için öncelikle konstrüktivist teorinin Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerini açıklama ve anlamlandırma konusunda kullanışlı bir araç olup olmadığına saptanması gerekmektedir.

Çalışmamızda Körfez ülkelerinin tek tek dış politikalarını ele almak yerine uluslararası yapı ile etkileşim içerisinde olan özel durumlarını konstrüktivist bir yaklaşımla “makro-düzey”de değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu noktada en önemli dayanak noktası ise uluslararası yapının Körfez ülkelerinin devlet kimliklerinin ve çıkarlarının biçimlenmesi üzerindeki etkisi olacaktır. Körfez ülkelerinin özgün koşullarına rağmen nasıl uluslararası yapının ‘standart’ birer üyesi haline geldikleri ve uluslararası kuralların, teamüllerin, kurumların buradaki tüzel kişiler (devletler) ile bireyler tarafından oluşturulan toplumların inşasında oynadığı rol bu çerçevede açıklanmaya çalışılacaktır.

Körfez ülkelerinde kimliklerin ve çıkarların belirlenmesi noktasında geleneksel kültürün ve Arap milliyetçiliğinin de önemli rolü olmuştur. SSCB’nin düşman olarak algılanması ya da en azından SSCB düşmanlığının bir kimlik inşa aracı haline getirilmesi yerel düzeydeki faktörler ile uluslararası yapının etkileşim içerisinde olduğunun en çarpıcı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Körfez ülkelerinin genelde Batı özelde ABD ile birlikte davranmalarının nedeninin bu yerel kimlikler olduğunu kanıtlamak zor olsa da, yerel kimliklerin (dinin ve kabile geleneğinin) bu birlikteliği dayatmak ya da meşrulaştırmak için kullanıldıkları su götürmez bir gerçektir. Ama son kertede uluslararası yapının ve petrol gelirlerinin Arap milliyetçiliğini ve İslam’a dayalı siyaset anlayışını dönüştürdüğünü, en azından baskı altına aldığı da belirtmek durumundayız.

Tezimizde alt bölgesel sistem olarak KİK üyesi ülkelerin bulunduğu Körfez bölgesini, bölgesel sistem olarak Arap dünyasını ya da sözcüğün daha geniş anlamıyla Ortadoğu'yu, uluslararası yapı olarak da, küresel uluslararası sistemi analiz düzeyleri olarak ele alacağız. Bu noktada uluslararası sistemik normların (hasmâne, rekabetçi ve barışçı versiyonları ile uluslararası anarşik yapının) alt sistemik^{122*} normlar olarak değerlendirilebilecek olan kabilecilik, İslâmcılık, Arap milliyetçiliği gibi devletlerin kurucu unsuru olan ve uluslararası ilişkilere yön verme iddiasında bulunan düşünceleri nasıl biçimlendirdiğini ve petrol gelirlerinin maddî temel olarak düşünsel üst yapılar ile girdiği etkileşimi ortaya koymaya çalışacağız. Örneğin, Arap ülkeleri arasında hiyerarşik bir yapı kurmayı ve nihayet Arapların ulus olarak tek bir siyasî kurum altında birleşmelerini amaçlayan Arap milliyetçiliğinin, ulusal/ülkesel egemenlik nosyonunun altını çizen uluslararası anarşik yapının gerektirdiği normlara karşıt normatif hiyerarşik bir düzen kurma amacına karşın, petrol gelirlerinin, İslamcı düşüncenin de etkisiyle, Arap milliyetçiliğinin etkisinin aşınmasında ve ülkesel egemenlik anlayışına geçişte maddi güç kaynağı olarak oynadığı rolü konstrüktivist teorinin verileri çerçevesinde açıklamaya çalışacağız.

Bir düşüncenin uygulanması ve dünyanın bu düşüncelere göre biçimlenmesi gerektiğini söylemek başkadır, bu düşüncenin bölgesel ya da küresel herhangi bir sosyal yapıyı etkilediğini, biçimlendirdiğini söylemek başkadır. Konstrüktivist teorinin gereği olarak, biz tezimizde normlardan söz ederken daha ziyade ikinci önermeyi kastetmekteyiz. Örneğin Arap milliyetçiliğinin Ortadoğu bölgesi uluslararası ilişkilerinde bir dönem için norm kaynağı olduğunu söylerken, Arap milliyetçileri tarafından dile getirilen ideallerin bazı çevreler tarafından ideal kabul edilen düşünceler olduğunu değil, bu düşüncelerin en azından bir dönem için ve belirli bir kesimin siyasî davranışlarını etkilediğini ve davranış kalıbı yani norm haline geldiğini kastetmekteyiz. Ama bölgesel ve alt-bölgesel ortamda Arap milliyetçiliğine ve İslam'a dayalı olarak devletlerin özelliklerini ve nasıl davranacaklarını belirleyen bir takım düşünceler, beklentiler ve normlar ortaya çıkmış ve dolayısıyla Arap milliyetçiliği ve İslam en azından bölgesel ve alt-bölgesel sistemi etkileyen birer norm haline gelmişlerdir. Nitekim Wendt de çalışmasında Kant'ın "cumhuriyetler bir 'barışçı kültür' oluşturabilir" şeklindeki düşüncesine katıldığını ama İslam devletleri, sosyalist devletler, Asya tarzı devletler vb gibi aynı etkiyi meydana

122 * Körfez ülkelerinin özellikle Körfez İşbirliği Örgütü'nün kurulması ile birlikte bir alt sistem oluşturdukları Üçüncü Bölümde ayrıntılı bir biçimde açıklanmaya çalışılacaktır.

getirecek başka yolların da bulunabileceğini belirtmektedir.¹²³

Konstrüktivist teoriye göre, uluslararası kültürün ve yapının oluşmasında düşünceler ve bu düşüncelerin ortaya çıkmasında da maddi faktörler önemli rol oynamaktadır. Normların ortaya çıkmaları, etkili olabilmeleri ve varlıklarını sürdürmeleri ancak ve ancak maddi ve ekonomik arka planda desteklenmeleri ile mümkündür. Maddî alanda karşılığı olmayan hiçbir norm uzun vadede varlığını sürdüremez. İşte petrolden elde edilen gelirler, bu gelirlere sahip olan ülkelerdeki mevcut normları dönüştürmüş ve uluslararası yapı tarafından dayatılan (iç/dış) egemenlik, vatandaş kimliği vb normların yerleşmesine, yaygınlaşmasına ve istikrar kazanmasına imkân tanımıştır. Bu nedenle 1960'lı yılların sonuna doğru, ama özellikle 1973 petrol krizinin ardından petrol sermayesi sadece Körfez ülkelerinin değil, tüm Ortadoğu bölgesinin uluslararası ilişkilerinin biçim değiştirmesi üzerinde büyük bir rol oynamıştır.¹²⁴ Örneğin ülkesel (ulusal değil) egemenlik anlayışının bir norm haline gelmesinde geleneksel kabilecilik anlayışının, İslam'ın ve ülkelerin kuruluş sürecinde yaşanan olayların büyük etkisi varsa da, bu normun maddi olarak desteklenmesinde ve pekişmesinde petrol sermayesinin çok büyük katkısı vardır.

Petrol sermayesi 1973 yılına kadar Mısır lehine olan ve Arap milliyetçiliğinin ideolojik destek sağladığı üstünlüğün, diğer faktörlerin de göz ardı edilmemesi koşuluyla, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine geçmesini sağlamıştır. İslamcı ideolojiyle birlikte egemenlik haklarına yapılan vurgunun artması Körfez sermayesinin ortaya çıkmasıyla aynı döneme rastlamıştır. Petrol sermayesinin ortaya çıkışı Arap milliyetçiliğinin gerilemesinde de önemli rol oynamıştır. 1973 yılından itibaren Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin gerilemesinin, İslamcı politikaların etkin hale gelmesinin, Arap ülkelerinin uluslararası yapının genel karakteristiği açısından birer meşru ve egemen güç olarak sistemdeki yerlerinin iyice sağlamlaşmasının ardındaki en önemli maddi faktörlerden biri petrol sermayesidir. Eğer petrol sermayesi ve Mısır gibi ülkelere sağlanan dış yardım (her iki gelir kaynağının da rantıye ekonomisinin alt yapısını oluşturduğu gerçeği göz önünde tutulmalıdır) olmamış olsaydı, Arap ülkelerinin Westphalia sistemine uygun bir egemen devletler sistemini meşrulaştırmaları, bunun yeterli olmadığı noktada da İslâmıcılığın meşruiyet sağlayıcı bir ideoloji haline gelmesi mümkün olmayabilirdi. Nitekim 1960'lı yıllarda

123 Wendt, *Social Theory...*, s. 343.

124 Ahmet Yusuf Ahmet, *Te'siru's-Servetü'n-Neftıyye ale'l-Alâkâti's-Siyasiyyeti'l-Arabiyye*, (Petrol Zenginliğinin Arap Siyasi İlişkileri Üzerindeki Etkisi), Darü'l-Müstakbeli'l-Arabiyye: Kahire, 1984, s. 17.

Arap milliyetçiliğın ve ideolojinin bayraktarlığını yapan Mısır'ın bölgedeki etkisinin iyice yoğunlaşması üzerine ABD Suudi Arabistan'ın modern devlet olma (vatandaşlık haklarının genişletilmesi vb.) ve bölgedeki etkinliğini artırma yolunda hızlı bir dönüşüm yaşamaması durumunda, bu ülkedeki monarşiyi gözden çıkarabileceği yönünde sinyaller vermeye başlamıştır.¹²⁵

Petrol sermayesinin etkisi elbette ki sadece Körfez bölgesi ve Ortadoğu olarak isimlendirilen uluslararası alt sistemlerin iç işleyişı ve yapısı ile sınırlı kalmamıştır. İlk bakışta bölgeye akan büyük sermaye miktarı ile birlikte Körfez ülkelerinin ekonomik ve siyasi olarak güçlendikleri ve rahatladıkları akla gelebilir. Nitekim Yusuf Ahmet'in de dediği gibi petrol sermayesi sıkıntı, tehlike ve ihtiyaç zamanlarında bölge ülkeleri için sırtlarını yaslayacakları bir duvar olmuştur¹²⁶ ama aynı zamanda uluslararası yapıyı etkileme yeteneğine sahip tüm aktörlerin dikkatlerinin bölge üzerinde biraz daha yoğunlaşmasına ve bölge ülkelerine karşı zaman zaman saldırgan bir tutum takınmalarına neden olmuştur.¹²⁷

Wendt devletlerin içyapılarının incelenmeden bırakılmasının hem teorik hem politik açıdan önemli tehlikeler içerdiğini, ancak sistem teorisinde bu tür analizlere yer vermenin ve her şeyi aynı anda ele alınmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir.¹²⁸ Bu nedenle, devletlerin dış politika tercihlerini, ittifak ortaklarını ya da rakiplerini ve düşmanlarını belirlemek için yerel düzeydeki tüzel (corporate) kimliklerin niteliklerini de öncelikle ortaya koymak gerekmektedir.¹²⁹ Dolayısıyla, konuyu sistemik teori açısından açıklamanın bir ön hazırlığı olarak, Körfez ülkelerinde devlet kimliğini açıklarken yerel faktörleri önceleyen ama uluslararası yapının kimlikler üzerindeki nedensel ve kurucu etkilerini de açıklama çerçevesi içine alan bölümlerin tezimize eklenmesi bir zorunluluk gibi gözükmektedir. Konstrüktivist teori kimliklerin ve çıkarların sosyal yapılar tarafından sürekli olarak üretildiğini ve yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, örneğin, 20. yüzyılın başından itibaren Ortadoğu bölgesinde etkili olmaya başlayan Arap milliyetçiliği ile ilgili Ben ve Öteki kavramlarının içeriği uluslararası yapıda görülen değişikliklere (Or-

125 Bk., Willard A. Beling, **King Faisal and Modernisation of Saudi Arabia**, Colorado: Westview Press, 1980, s. 233.

126 Bk. Ahmet, s. 8.

127 Bk. Ahmet s. 8.

128 Wendt, **Social Theory...**, s. 244.

129 Yücel Bozdađıođlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: a Constructivist Approach**, New York: Routledge, 2003, s. 29.

tadoğu bölgesi için imparatorluktan modern devletlere ya da sömürge ülkelere ve daha sonra Soğuk Savaş ortamına geçiş) paralel olarak değişmiştir. Başlangıçta dini içeriği kaale almayan Osmanlı/Türk karşıtı bir Arap kimliği öngörülmekteyken, Osmanlı'nın dağılmasından sonra Türk karşıtlığına ek olarak, 'gayri Müslim' İngiliz ve Fransız kavramları da Öteki anlamına gelmeye¹³⁰ ve Ben ve Öteki kavramları dini içerik kazanmaya başlamıştır. İsrail'in kurulmasının ardından bölgedeki güç dengesinin değişmesi ile birlikte dini kimlikler de uluslararası alandaki dost ve düşmanların belirlenmesi konusunda, en azından halklar düzeyinde, etkili olmaya başlamış; İsrail ve destekçisi diğer batılı ülkeler Öteki kavramına dâhil olmuştur. Bir bakıma uluslararası alt sistemik yapılardan birinin baskın kültürel-siyasi ögesi olan Arap kimliği, uluslararası yapıda, yapının baş aktörlerinde, aktörlerin nüfuz alanlarında ve eylemlerinde görülen değişikliklere göre biçim değiştirmiştir. Nitekim o dönemde SSCB'ye dair başta Mısır olmak üzere bölgedeki aktörlerin "ABD'yi dengeleyebilecek güç" inancının değişmesi de Arapçılığın, Arap kimliğinin ve Arap çıkarları anlayışının değişmesinde büyük rol oynamıştır. Ne var ki, konstrüktivist teorinin bir gereği olarak, ideolojilerin ve düşüncelerin etkili olduğunu söylemek, maddi faktörlerin önemsiz hale geldiğini söylemek anlamına gelmemelidir. Nitekim bölgenin önemli aktörlerinden biri rolünü oynama imkânını önemli ölçüde yitiren Mısır'ın yerini kısmen de olsa Suudi Arabistan'ın almasında en önemli etken petrol sermayesi olmuştur. Bölge politikaları ve Arap kimliği ile ilgili olarak yaşanan bu dönüşüm ve değişim büyük ölçüde uluslararası yapıda yaşanan değişikliklerin bir yansıması olsa da, Arap milliyetçiliğinin özgün yönlerinin ve uluslararası yapıya eklemleniş biçiminin ortaya konulabilmesi Ortadoğu bölgesine özgü, maddi ve düşünsel koşulların açıklanmasına bağlıdır.

Ülkesel egemenlik anlayışı ile Arap dünyasının tümünü kapsayan Arap kimliği ya da İslam dünyasının tümünü kapsayan Müslüman kimliği arasındaki gerilim 20. yüzyılda tarih sahnesine çıkan Ortadoğu ülkelerinde batılı ülkelere benzer bir istikrar döneminin bir türlü yakalanamamış olmasının temel nedeni olmuştur. Kimi Arap ülkeleri bu gerilimi kendi yerel unsurlarını –kabileleri ve aşiretleri- ön plana çıkararak aşmaya çalışmışlarsa da, modern uluslararası yapının normları (ülkesel egemenlik, bağımsızlık vb) kabilecilik anlayışının çok ötesine geçmiş olduğundan istikrar sorununa köklü bir katkı sağlanamamıştır.

Kimlik-egemenlik dinamiğinin doğru anlaşılması Ortadoğu bölgesine

130 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul, Sarmal yay. 1999, s. 196.

özgü devletler siteminin doğru anlaşılması için sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereken bir özelliktir. Kimlik-egemenlik dinamizmi Ortadoğu’da istikrarlı bir statükonun oluşumunu engelleyen en önemli faktördür ve bu dinamizm günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Ortadoğu’da emperyalizm tarafından keyfi bir biçimde çizilen sınırlar bölge ülkelerinde devlet içinde farklı kimlikler yanında, devleti aşan ulusal bir Arap milliyetçiliği kimliğinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki, bazı yazarlar Ortadoğu bölgesel sistemini diğer bölgesel sistemlerden ayıran temel özelliğin sınır ötesi ideolojilerin Avrupa sömürgeliğinden miras kalan egemen devletler sistemine meydan okuması olduğunu ileri sürmektedirler.¹³¹ Körfez sermayesinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte güçlenen Körfez ülkeleri bir yandan kendi ülkesel egemenliklerini güçlendirerek çağdaş uluslararası yapıya bir ölçüde uyum göstermişler, bölge ulusları arasında kendilerini meşrulaştırmak^{132*} için ise İslamcı ideolojinin güçlenmesini sağlamışlardır. Körfez sermayesi Körfez ülkelerinin yukarıda açıklamaya çalıştığımız ‘ulus ötesi’ kimliklerle ‘ulusal’ egemenlik arasındaki gerilimi tümüyle aşmalarını sağlamasa bile, en azından bir dönem için bu gerilimi yatıştırmalarını ve bu gerilimden ortaya çıkan sorunların en azından belli bir döneme kadar ötelemelerini sağlamıştır.

Körfez ülkelerinin özellikle üyesi oldukları Arap Birliği ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) gibi kurumlar çerçevesindeki uluslararası ilişkilerini açıklarken neoliberal teoriden yararlanılabilir. Neoliberal teoriye göre aktörlerin tercihleri iş birliği^{133*} konusunda etkili olan en önemli unsurdur. Neoliberal teorilerin bu saptaması son derece önemlidir. Ancak aktörlerin tercihlerinin neden değiştiğini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Körfez ülkeleri arasında iş birliği ortamının ortaya çıkması petrol gelirleri gibi maddi bir neden yanında Avrupa

131 F. Gregory Gause, “Systemic ...”, s. 24.

132 * Meşruiyet kaynağı geleneksel dönemde din gibi “aşkın” bir öge iken, modern dönemde meşruiyet bireylerin/ülkelerin/aktörlerin rızasına indirgenmiş ve “içkin” bir öge haline gelmiştir. Körfez ülkelerinde bu kaynakların ikisi de meşruiyet kaynağı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu da söz konusu ülkelerin gelenekselden moderne bir geçiş sürecinde oldukları, ya da bir ara dönemi istikrarlı hale getirmeye çalıştıkları anlamına gelmektedir.

133 * Axelrod ve Keohane “İşbirliği bir kısım aktörün kendi davranışlarını diğer aktörlerin fiili ya da tahmin edilen tercihlerine uyarlaması sonucunda ortaya çıkar” demektedirler. Bk. Regina S. Axelrod and Robert Keohane, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions”, Kenneth A. Oye (Ed.), *Cooperation under Anarchy* içinde (226-254), Princeton NJ: Princeton University Press, 1986, s. 226. Buna göre, iş birliği ortak çıkar elde etme amacını gerçekleştirmeye dönük davranışlar olarak tanımlanabilir. Bu durumda birbiriyle çelişen tercihlere sahip, ya da mevcut durumda aynı davranış kalıplarını sergilemekte olan ülkeler arasında iş birliği olasılığı ya hiç kalmayacak ya da azalacaktır.

ekonomik topluluğu gibi kültürel/düşünsel ögelere de bağlıdır. AB ABD'den KİK de AT den düşünsel olarak etkilenmiştir. Uluslararası yapıyı oluşturan kültür ve düşüncelerdir. Bir iş birliği kültürü AT'de zaten oluşmuş durumdaydı. Körfez ülkelerinin iş birliği konusundaki davranış kalıpları da bu yapı tarafından belirlenmiştir. Bu yapının Körfez ülkelerini etkisi altına alabilmesi için gerekli olan maddi alt yapı ise petrol gelirleri tarafından sağlanmıştır. Eğer bir AT örneği mevcut olmasaydı, Körfez ülkeleri yine de işbirliğine gidebilirdi ama bunun ön örneği Avrupa olamazdı, yani daha başka bir iş birliği yapısı, ya da çok daha farklı bir yapı ortaya çıkabilirdi. KİK'in kuruluşunun dışarıdan gelen baskılar sonucunda gerçekleştiği yönündeki savları kabul etmemiz durumunda da, bu dış güçlerin davranışlarını etkileyen düşünsel faktörlerin benzer bir mantıkla incelenmesi, örneğin, neden sadece askeri bir ittifak yerine daha geniş ve derin iş birliği öngören bir yapılanmaya gidildiği incelenmelidir. Ne var ki, bu çalışma yalnızca Körfez ülkelerinin davranışlarını konu edindiğinden, dış güçlerin davranışlarına sadece zorunluluk ölçüsünde değinilecektir.

Öte yandan, tercihleri belirleyen asıl etkenlerin neler olduğu da incelenmelidir. Örneğin, neden altı Körfez ülkesinin tercihlerinin aynı doğrultuda keştiği, bir Körfez ve petrol ülkesi olmasına rağmen İran ile; bir petrol, Körfez ve Arap ülkesi olmasına rağmen Irak ile ilgili benzer düşüncelerin niçin ortaya çıkmadığı da ayrıca araştırılmalıdır. Sonuç olarak bu ülkelerin monarşi, Vahhabilik ve kabile geleneginden gelen Arap ülkeleri olmaları nedeniyle kimlik bakımından; ekonomilerinin büyük ölçüde petrole dayanması, Mısır, İran ve Irak gibi güçlü ülkeler karşısında monarşilerinin bekasını güvence altına alınması gibi konularda ise çıkar bakımından birbirlerine yakın olmaları bu ülkelerin uluslararası alanda çoğu zaman birlikte davranmalarına ve değerlendirilmelerine yol açmıştır. Bu ülkelerin birlikte davranmaları gerektiğine dair dış güçlerin telkinleri ve baskıları da kimlik ve çıkar uyumu sayesinde etkili olablmıştır.

Neoliberal teorinin önemli temsilcilerinden olan Keohane kurumların işbirliğinin ortaya çıkması üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir.¹³⁴ AT/AB örneğinde iş birliği öncesi kurumların varlığı durumunda bu sav geçerli olabilir. Ne var ki, Körfez ülkelerinde olduğu gibi, eğer önce iş birliği ortamı oluşmuş sonra kurumlar ortaya çıkmışsa, bu durumda kurumların işbirliğini ortaya çıkardığını ve geliştirdiğini değil, tersini ileri sürmemiz gerekecektir. Hatta AET/AT/AB bünyesinde iş birliği ortamının oluşması bile Avrupa dü-

zeyinde ortaya çıkmış kurumların bir sonucu değildir; tersine, iş birliğinin gerekli olduğuna dair düşünceler kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İş birliğini ortaya çıkaran neden ise, II. Dünya Savaşı dolayısıyla meydana gelen yıkımın bir daha yaşanmaması, ya da Doğu Bloğu'na karşı tek parça bir Batı Avrupa olarak karşı durulması gerektiği yönündeki düşünceler ve bu düşüncelerin oluşturduğu Avrupalı kimliği ve çıkarlarıdır.

Petrol ekonomisi petrol siyasetini, petrol siyaseti ise petrol ekonomisini etkiler.¹³⁵ Ekonomik bakımdan ülkelerin birbirlerine bağımlı olmaları ve bu bağımlılığın ilişkileri sınırlandırması ve biçimlendirmesi, uluslararası ticaretin, yatırımların ve belki de hepsinden önemlisi çok uluslu şirketler başta olmak üzere ulus ötesi aktörlerin uluslararası siyasi alandaki etkilerinin hükümetler tarafından kontrol edilemeyecek kadar artması gibi olgular elbette ki Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde açıklanabilmesi için son derece önemlidir ve bu noktada Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) teorilerin sunduğu analiz çerçevesinden yararlanılması gerekir. Uluslararası petrol karteli durumuna gelen OPEC ve OAPEC'in hükümetler tarafından kurulmuş örgütler olmaları nedeniyle aynı zamanda hem ekonomiyi hem politikayı aynı anda ilgilendirmektedir. Kendi iç mekanizmaları çok uluslu şirketlere göre çok daha karmaşık olan ve kamuoylarından gelecek tepkileri sürekli olarak göz önünde bulundurmaları gereken devletlerin çıkar mantığı çok uluslu şirketle-rinkinden oldukça farklıdır. Susan Strange'ın da dediği gibi, hükümetlerin bir takım enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakları kontrol politikaları yanında, uluslararası enerji piyasasının ulusal kalkınma programları ve millî güvenlik politikaları üzerindeki etkilerini incelemek için UEP teorisinin açıklama çerçevesinden yararlanmak gerekmektedir.¹³⁶

Petrolün tüm uluslararası politikayı etkileyen sıra dışı ticari ve ekonomik bir meta olduğu ve sermaye birikimlerinin de esas itibarıyla ekonominin ilgi alanına girdiği göz önünde bulundurulacak olursa, petrol ve petrol sermayesi ile ilgili uluslararası ilişkileri açıklayabilecek en iyi teorik çerçevenin UEP olduğu ileri sürülebilir. Petrolün dolar üzerinden satılması yönündeki tartışmalar, batılı ekonomilerin petrole ekonomik ve askeri açıdan bağımlılıkları, enerji güvenliği politikaları gibi hususlar Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkileri ile doğrudan ilgili olduğundan bu tür konuların açıklanmasında ekonomi politik

135 Timothy G. Amen, "The IPE of Energy and Oil," **Introduction to International Political Economy**, David N. Balaam and Michael Veseth (eds), Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1996.

136 Susan Strange, **States and Market**, London: Pinter, 1988, s.191.

teorilerden yararlanma ihtiyacı vardır. Ancak petrolün yoğun olarak bulunduğu Venezüella ve Meksika gibi diğer ülkelerle Ortadoğu ülkeleri arasındaki farklılıkları açıklama konusunda ekonomi politik teorisinin yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Örneğin bir varsayım olarak dile getirilmesi gerekirse, Körfez ülkelerindeki komünizm düşmanlığı bu ülkeleri batılı ülkelerle birlikte davranmaya yönelten etkenlerden biri olmuştur ve bu noktada krallıkların ve emirliklerin geleceğini güvence altına alma kaygısı ile birlikte kimlik ve çıkar belirleyen önemli bir etken olarak dinin etkisi büyüktür. Coğrafi ve kültürel farklılıkları da açıklama çerçevesi içerisine dâhil etmedikçe Ortadoğu ülkelerinin ve bunlar arasında da Körfez ülkelerinin uluslararası sistem içerisindeki konumları ve davranışları ile ilgili gerçekçi saptamalar yapma imkânı bulunmamaktadır. Ekonomi politik teorisinin önermelerini de içselleştirme kapasitesine sahip olan konstrüktivist bakış açısı Körfez ülkelerinin uluslararası yapı içerisindeki konumlarını ve siyasi davranışlarını anlama, anlamlandırma ve açıklama konusunda daha elverişli bir çerçeve sunmaktadır.

Körfez ülkeleri kuruldukları yıllardan itibaren beka sorununa köklü bir çözüm getirmek amacıyla devletin ihtiyacı olan mali kaynağı elde etmek için önce batılı ülkelerden mali yardım alma ve daha sonra bu yardımları petrol gelirleri ile ikame etme yoluna gitmişlerdir. Dış yardıma muhtaç olma ya da petrolün liberal ekonomilere pazarlanmasını dayatan koşullar nedeniyle bu ülkeler bir şekilde piyasa ekonomileri ile bütünleşmişler ya da bütünleştirilmişlerdir. İzleyen süreçte bu 'dışsal' zorunluluklar söz konusu ülkelerin ulusal/ülkesel çıkarları olarak algılanmaya başlanmıştır. Daha sonra petrol gelirlerinin bir bölümünün bölge halklarına dağıtılmasıyla, meşruiyet sağlayan diğer düşünsel araçlar da kullanılarak, bu bütünleşme meşrulaştırılmıştır.

Ekonomi politik teoriler de kimlik, çıkar ve uluslararası yapı arasındaki ilişkiyi açıklama konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Örneğin yapısalcı uluslararası ekonomi politik teoriler kapitalist sistemin toplumlar ve devletler arasında sömürü ilişkisine yol açtığını ve bu yapının değiştirilemediğini ileri sürmektedirler.^{137*} Oysa bir zamanlar İngiltere ve Fransa'nın çevresi konumunda bulunan ABD bu gün, çok uzun bir sürecin ardından da olsa merkez ülke konumuna yükselmiş ve bu noktada İngiltere ve Fransa'nın bile önüne geçmiştir. Bir ülkenin merkez ülke konumuna gelmesi için birbiriyle etkileşim içerisinde olan üç etkenden söz edilebilir. Bunlar kültür, maddi altyapı (yeterli finansal kaynak,

137 * Örneğin teorisinin Marksist yöntemi kullanan versiyonu için bk., Immanuel Wallerstein, *The Capitalist World Economy*, Cambridge University Press, 1979.

sermaye) ve yeterli zamandır (süreç). Gerekli kültüre yani *know-how'a* sahip olan ülkelerin finansal açıdan zenginleşmesi mümkün hale gelir. Öte yandan yeterli finansal kaynağa sahip olan ülkeler de zaman içerisinde gerekli *know-how'a* erişme fırsatı yakalamış olurlar. Bu sava ABD'nin sömürge dönemlerinin sona ermesiyle birlikte, ama özellikle de dünya savaşlarının hazırlandığı ve gerçekleştiği dönemde merkez konumda bulunan Avrupa'dan gerçekleşen kapital ve kapitalist göçü nedeniyle merkez ülkeye dönüştüğü iddiasıyla karşı çıkılabilirse de, bu iddia kapitalistlerin neden, örneğin, Ortadoğu'yu değil de ABD'yi tercih ettiklerini açıklayamaz. Bu noktanın açıklığa kavuşturulabilmesi de konstrüktivist yaklaşımla mümkün olabilir. Çünkü kapitalisti cezbeden ortamın oluşması bir takım düşüncelerin ve normların mevcudiyetine bağlıdır. Yani kendisi de dönüşüm sürecinde olan uluslararası kültür/yapı (ister birey olsun ister devlet olsun) mevcut aktörlerin yapıya uyumlu hale gelmesini ya da yapıya uyumlu yeni aktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu normlar ve atmosfer sadece Amerika'da bulunduğu için kapitalistler ABD'yi merkez edinmişler, ya da ABD'yi uygun bir merkez haline dönüştürmüşler ve dünyanın diğer bölgeleri ile olan ekonomik ilişkilerini bu çerçevede düzenlemişlerdir. Birey-toplum, toplum-devlet ve devlet-uluslararası toplum (yapı) ilişkilerini açıklama amacıyla Weber'in Protestan ahlakı teorisi de bu bağlamda normatif bir çerçeve olarak sunulabilir. Eğer bir açıklama çerçevesi olarak bu yeterli değilse diğer normatif temellere ve gerekçelere, bu da yeterli değilse diğer sosyal etkileşim ağlarına bakılmalıdır. Sonuçta, kimlikler, çıkarlar ve normlar ile etkileşim halindedirler ki, bu durumda sonuca ulaştıran açıklamalar sadece konstrüktivist bakış açısı ile mümkündür. Örneğin, 1967 Savaşı'nın ardından Arap milliyetçiliği güç kaybedene kadar Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Körfez ülkeleri Arap milliyetçiliği akımının etkilerinden korunmak ve hanedanlıklarını güvence altına alabilmek için kültürel ve dini motifleri canlı tutmuşlardır. Arap milliyetçiliğinin güç kaybetmesi ile petrolün ve petrol sermayesinin bir güç ve dış politika aracı olarak ortaya çıkması eşzamanlı olgular olarak ortaya çıkmıştır. Petrolün bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlamasından sonra da bu ülkeler kendi iç bütünlüklerini korumak ve dış politikadaki etkilerini arttırabilmek için petrolün yanında dini ve kültürel öğeleri de kullanmayı sürdürmüşlerdir. Bunun birinci nedeni gelenekler ve alışkanlıklardır. İkinci nedeni dini ve kültürel öğelerin bölge halkları ve kamuoyları nezdinde hala en güçlü etkenlerden biri olma özelliğini sürdürmekte oluşudur. Bu nedenle, UEP teorilerden de yararlanmakla birlikte, uluslararası ekonomi politiğin de kendi çizdiği çerçeve içerisinde değerlendirilmesini mümkün kılan konstrüktivist teorinin açıklamalarına başvurmak daha uygun olacaktır.

UEP teoriler de, tıpkı konstruktivizmde ve tabii ki realist paradigmadaki gibi, devlet merkezli açıklamalarla işe başlarlar ama, yine konstruktivizmde olduğu gibi, analizlerini esas olarak sistem [ve yapı] düzeyinde sürdürürler. Tıpkı konstruktivizmde olduğu gibi, UEP'e göre de uluslararası sistem sadece iç politikaların bir açıklaması değil, aynı zamanda iç politikaları şekillendiren nedenlerden biridir.¹³⁸ Ne var ki, düşünceler ve kültür ile ilgili bilişsel (cognitive) değişkenlerin açıklama çerçevesine dâhil edilmesi sadece konstruktivist bir bakış açısıyla mümkün olabilmektedir.

Genelde Arap ülkelerinin, özelde Körfez ülkelerinin politikalarını anarşi ve güç konfigürasyonu gibi kavramlar çerçevesinde açıklamaya çalışmak doyurucu sonuçlar vermemektedir. Çünkü en azından belirli bir dönem için, Mısır'ın başını çektiği “cumhuriyetçi” ve “devrimci” ülkelerin politikaları Arap milliyetçiliği söylemleri tarafından belirlenirken ya da sınırlandırılırken, Suudi Arabistan gibi hanedanlık ülkelerinde geleneksel kültür ve dini söylemler politika üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle 1967 öncesi dönemde Arap ulusunun çıkarları ve paylaşılan Arap kimliği çerçevesinde geliştirilen söylemler cumhuriyetçi ve devrimci ülkelerin politikalarını belirler ve sınırlandırırken, hanedanlık ülkelerinde bölgeye özgü geleneksel kültürün ve Vahhabilik^{139*} temelli İslam anlayışının izlerini sürmek mümkündür. Vahhabi anlayışın özellikle vurgulanması bölge ülkeleri ile diğer İslam ülkeleri arasındaki ayrımın derinleşmesine neden olmuştur. Bu ayrım özellikle Arabis-

138 Peter Gourevitch, “The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics”, *International Organization*, 1978 32:4, s. 882.

139 * Hatırlatılmalıdır ki, “Vahhabi” ya da “Vahhabilik” terimleri, bu hareketin düşüncelerini benimseyen kişiler tarafından onur kırıcı ifadeler olarak kabul edilir. Bu kişiler kendilerini dört Sünni mezhepten biri olan Hanbeliye'nin aşırılarından (Gulât-ı Hanbeliyye) görmekte ve Selefi (Otantik=hakiki, asıl; İslam'ın özünü hiç değiştirmeden olduğu gibi yaşayanlar) olarak nitelenmektedirler. Vahhabilik Muhammed ibn Abdulvahhab'ın 18. yüzyılda yaymaya çalıştığı fikirlere dayanan İslami bir harekettir. Felsefi bakımdan Vahhabileri geleneksel Sünni okuldan ayıran en önemli nokta, Vahhabilerin ‘amel’i (dini eylemi) ‘iman’ın ayrılmaz bir parçası olarak görmeleridir. Oysa Sünnilere göre herhangi bir mümin dinin usul (kökler/asıllar/inanç/akait) ile ilgili konularını tereddütsüz kabulü o kişinin tam bir mümin olarak nitelenmesi için yeterlidir ve Fürü’ denilen ayrıntılar, ameller/davranışlar konusundaki eksiklikler kişiyi dinden çıkarmaz. Vahhabilik’te dinin emirlerini ifa etmemek ya da diğer bir deyişle tüm davranışları Allah’a tahsis etmemek Allah’ın birliğine olan inancı (tevhit) zedeler ve kişiyi ‘şirk’e sokar. Vahhabilerin bu konudaki hassasiyetleri Hz. Peygamber de dâhil olmak üzere din usulu kabul edilen kişilerin maddi/manevi huzurunda saygı ve sevgi davranışlarında bulunmayı şirk sayma düzeyine kadar ulaşmıştır. Bu nedenle, mezar üzerinde türbe inşa edilmesi ve buraların ziyaret merkezi haline getirilmesi gibi faaliyetler Vahhabiler tarafından din dışı (şirk ve küfür) davranışlar olarak nitelenir. Bk.: David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, ss. 6-8.

tan topraklarının Osmanlı imparatorluğundan ayrılması sürecinde son derece etkin bir araç olarak kullanılmış, daha sonra da Suudi Arabistan'ın diğer İslam devletlerinden neden farklı olduğunu açıklama noktasında kimlik oluşturma yanında dâhili ve hâricî siyasi meşruiyet sağlama aracı olarak da kullanılmıştır.

İran, Irak, Mısır ve Suudi Arabistan gibi Ortadoğu ülkeleri bölgedeki rakipleri üzerinde etkili olabilmek için, somut askeri ya da ekonomik güç yerine Arap milliyetçiliği, Baasçılık, monarşi karşıtlığı ya da İslamcılık gibi sembolik güç araçlarına başvurmuşlar, yani düşüncelerin düzenleyici etkisinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Arap milliyetçiliği Arapların siyasî birlik oluşturmalarının gerekli olup olmadığı, batılı ülkeler ile hangi koşullar altında iş birliği yapılabileceği, Siyonist tehditle nasıl baş edilebileceği gibi konularda normlar belirlerken, İslâm ve geleneksel kültür bölge ülkelerinin kendi iç politikalarını nasıl düzenleyecekleri, bir yanda Arap ve İslâm ülkeleri diğer yanda da gayri Müslim ülkeler ile ilişkilerin nasıl düzenleneceği, kutsal toprakların nasıl korunacağı ve kurtarılacağı gibi konularda norm kaynağı olmuştur. Ama Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerini son kertede asıl biçimlendiren unsur bizzat egemenlik ve uluslararası hukuk gibi kurumlar tarafından oluşturulan uluslararası yapı olmuştur. Körfez ülkelerinin petrol ve petrol sermayesi ile ilgili politikaları kadar, dış politikaları da söz konusu içsel siyasi gerçekliklerin uluslararası siyasi faktörlerle çakıştığı noktada oluşmuştur.

Öte yandan, Arap milliyetçiliği ile İslam, özellikle de Körfez ülkelerinin sahiplendiği biçimiyle Vahhabi İslam anlayışı donuklaşmış birer norm kaynağı (baskın davranış kalıplarını belirleyen temel unsur) olarak ele alınmamalıdır. Gerek Arap milliyetçiliği, gerekse İslamcılık, özleri itibariyle korunuyor olsalar bile zaman içerisinde bölge ülkelerine içsel ve dışsal koşulların dayatmasıyla kabuk değiştirmekte, yeniden yorumlanmakta ve sonuç itibariyle bunlar tarafından belirlenen normlar da değişebilmektedir. Bu noktada belirtmeliyiz ki, ne Arap milliyetçiliği ne de İslam hiçbir zaman herhangi bir Arap ülkesinin yegâne norm kaynağı olmamıştır. Milliyetçi söylemleri ön plana çıkaran ülkeler her zaman için İslam'ı ve gelenekleri; İslami söylemleri benimseyen ülkeler de, her zaman için Arap milliyetçiliğinin etkilerini göz önünde bulundurma zorunluluğu duymuşlar ve politikalarını bu düşüncelere göre belirlemişlerdir. Ama tekrar belirtmek gerekirse, bölge ülkelerinin uluslararası ilişkilerini son kertede asıl belirleyen faktör “ülkesel egemenlik” normu başta olmak üzere uluslararası yapının dayattığı normlar olmuştur.

Normlar da aktörlerin etkileşime girmeleri sonucunda ortaya çıkan biliş-

sel (cognitive, idrâkî) bir süreç içerisinde sürekli olarak yeniden inşa edilirler. Değişim bu şekilde gerçekleşir. Örneğin, konstrüktivist yaklaşımla bakıldığında, 1932’de Krallığın ilân edilmesinden önceki dönemde Suudi Arabistan’da din adamlarının ve öğrencilerin (İhvan) görüşleri hep ön plânda tutulmuş, politikalar büyük ölçüde İhvan’dan gelen talepler çerçevesinde oluşturulmuş, ya da, en azından, ayrı bir devlet ve vatandaş kimliği oluşturabilmek için Vahhabi görüşü ön plânda tutan din adamlarının söylemlerine önem verilmiştir. Bu süreçte İhvan Suud hanedanlığı karşısında toplumsal düzeyde büyük bir güç kazanmıştır. Krallığın ilanı ile birlikte, uluslararası yapı ile etkileşime geçilmiş, ya da var olan etkileşimin düzeyi yükselmiş ve yoğunlaşmış, ülkesel (ulusal) egemenlik normları kabilesel ve dinsel normları baskı altına almaya başlamıştır. Sonuçta kuruluş dönemindeki sosyal yapının sürdürülemediği anlaşılınca İhvan tasfiye edilmiştir.^{140*} Yani, Suudi karar alıcılar devletin henüz kurulmamış olduğu dönemde ülkesel düzeyde geçerli olan normları (din adamlarına siyasî öncelik tanıyan ve onların şiddet kullanmasını meşru kabul eden devlet öncesi yaklaşım) esas alan ‘modern devlet’ öncesi sosyal yapının yeni düzenin kurulması ile birlikte işlemeceğini bilişsel olarak algılamışlardır ve din adamlarının yönetici kesime göre ikinci plânda kaldığı yeni bir normatif düzen oluşturmuşlardır. Diğer devletlerle etkileşime geçme sonucu oluşan bu yeni düzende uluslararası sistemik yapının normları geçerli hale gelmiştir. Bu yeni normlara göre meşru şiddet kullanma tekeli devlete aittir ve bu norma uymayan alt guruplar ya İhvan gibi tasfiye edilirler ya da yapı tarafından (terörist gibi nitelemelerle) dışlanırlar. Yani normlar davranışları belirlerken, uygunluk algılamasının değişmesi ile birlikte normların kendileri de dönüşüme uğramaktadırlar.

Benzer bir gelişme de petrolün bir diplomasi ya da dış politika aracı ve güç kaynağı olduğu yönündeki inancın ortaya çıkması süreci ile birlikte yaşanmıştır. Başlangıçta Suudi Arabistan petrolü sadece bir ekonomik kaynak olarak görmekteydi. Devlet inşasının henüz tamamlanmadığı ve devletin gelir kaynakları konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı bu dönemde petrolün ve petrol gelirlerinin bir dış politika aracı olarak kullanılmasından söz edilemezdi. Petrol gelirlerinin bütçe zorunluluklarını aşabileceğinin tahmin edilir hale geldiği 1960’lı yıllarda petrol ve petrol gelirleri Arap dünyasında bir dış politika aracı olarak algılanmaya, 1970’li yıllardan sonra ise kullanılmaya başlanmıştır. Yani

140 * İhvan’a karşı yürütülen bu operasyonları Weber’in ‘meşru’ şiddet kullanma tekeli elinde tutan birim olarak tanımladığı “modern” devletin kuruluşunu hazırlayan sürecin önemli bir aşaması olarak değerlendirmek mümkündür.

petrol ile ilgili düşüncelerin değişmesi bölgesel ve belki de küresel uluslararası ilişkiler yapısını dönüşüme uğratmıştır.

Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerini değerlendirirken realist teori yerine konstruktivist teorinin; maddî unsurlar, güç konfigürasyonu, güç dengesi, anarşi, çıkarlar vb kavramlara ek olarak düşüncelerin, kimliklerin, normların, bölgesel, alt-bölgesel ve küresel yapıların ve tüm bu sayılanlar arasındaki etkileşimin kullanılması gerekmektedir. Realizmin ve liberalizmin “çıkar” kavramı çerçevesinde biçimlenen genelleyici ve tümdengelimci açıklamalarını bir tarafa bırakıp normatif bir çerçeveye başvurmak durumu karmaşıklaştırırsa da, konstruktivizm ülkesel, bölgesel ve küresel düzlemdeki ilişkileri açıklamak için daha doyurucu bir zemin sunmaktadır.

Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkileri değerlendirilirken, ülkesel, alt bölgesel (Körfez), bölgesel (Ortadoğu ya da Arap dünyası) ve küresel düzeydeki etkileşimler göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkesel düzeyde, Körfez ülkelerin toplumsal ve kültürel yapılarının, tarihi ve siyasi deneyimlerinin analize dâhil edilmesi gerekmektedir. Alt-bölgesel düzeyde Körfez bölgesinin kendine özgü coğrafi koşulları, bölgenin jeostratejik önemi, diğer bölgeler ile arasındaki etkileşim, bölge halklarının ve ülkelerinin ortak özellikleri ihmal edildiği takdirde sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânı yoktur. Aynı şekilde, Körfez ülkelerinin birer Ortadoğu ülkesi oldukları gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Modern dönem boyunca büyük güçlerin çıkar ve çatışma alanı olan Ortadoğu’da bir alt bölge olan Körfez bölgesi bu bağlamda çok özel bir konumda yer almıştır. Bu nedenle Körfez bölgesi ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde küresel ve bölgesel güç konfigürasyonları birlikte ele alınmalıdır.

Körfez ülkeleri egemenliklerini pekiştirmek ve devletin iç ve dış politikadaki başat konumunu korumak ve sürdürmek için dinin ve dini anlayışların sağladığı kolaylıklardan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Wendt’in teorik açıklamaları çerçevesinde değerlendirildiğinde bu durum Westphalia barışı öncesinde hasmâne anlayışın hâkim olduğu Ortaçağ Avrupa’sındaki krallıklara benzemektedir. Ne var ki, tarihi, yapısal, kültürel ve normatif farklılar bir yana uluslararası yapıda meydana gelen çarpıcı değişiklikleri göz ardı ederek herhangi bir ülkenin ya da bölgenin henüz hasmâne kültür dönemine bile girmediklerini söylemek en azından anakronizm ve indirgemecilik olur. Söz konusu durum bir bakıma Körfez ülkelerindeki halkların din anlayışlarından ve düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, bu ülkelerdeki hane-danlıklar meşruiyet sorunlarını, siyasi iradenin muhatabı olan bireylerin rıza-

sını almayı öngören modern meşruiyet anlayışı yerine, dine gönderme yaparak çözmeye çalışmışlardır. Petrolün hanedanların mülkü oluşu, petrol gelirlerinin bir bölümünün halka yansıtılış biçimi ve petrol sermayesinin bir uluslararası ilişkiler aracı olarak kullanılması gibi uygulamaların meşruiyeti de bir bakıma bölge halkının din anlayışı ve dini kurallar üzerinden sağlanmaktadır. Öte yandan bu dini anlayışa bağlı olarak, konstrüktivist teorinin öngördüğü biçimde, hanedanlıklar ve devletler ile ilgili yapı ve bir sonraki aşamada alt bölgesel ve bölgesel uluslararası yapılar kendilerini dış etkenlerle etkileşim içinde yeniden üretmekte ve sürdürmektedirler. Bu şekilde devletler için beka sorunu çözümlenmiş, yapı ya da yapılar da süreklilik kazanmış olmaktadır. Sonuçta teorinin uygulamadaki karşılığını göstermek için oluşturulan şablonlara bağlı kalmak ve zamansal ve mekânsal açıdan ortaya çıkan özgün koşulları göz ardı ederek açıklamaları bu şablonlar üzerinden yürütmek her zaman için doğru sonuçlar vermeyebilir. Dolayısıyla Körfez ülkelerinin dini referanslı meşruiyet arayışlarına bakarak onların henüz hasmâne kültür öncesi Avrupa dönemini yaşadıklarını ileri sürmek mümkünken, KİK bünyesinde oluşturulmaya çalışılan kolektif kimliğe bakarak barışçı kültüre geçiş sürecinde oldukları ileri sürmek de mümkündür.

Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerini genel uluslararası ortamdan ve bu ortamın başat aktörlerinin uluslararası amaçlarından ve eylemlerinden bağımsız bir biçimde ele almak ve değerlendirmek de bizi, en azından eksik ve yetersiz sonuçlara götürecektir. Bu nedenle, hegemonik istikrar teorilerinin de bu ülkelerin uluslararası ilişkilerini anlatırken konstrüktivist teori ile uyum içerisinde kullanılması gerekmektedir.

Hegemonik istikrar teorisi hegemon gücün sistemin devamını sağlayan ekonomik ilişkilerden, para, güç ve saygınlık elde ettiğini ve böylece hegemonyasını sürekli hale getirdiğini ileri sürmektedir. Kindleberger, dünya ekonomisinin istikrar kazanması için bir istikrar sağlayıcıya, ama sadece bir tek istikrar sağlayıcıya ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴¹ Hegemonik İstikrar Teorisi içerisinde hegemon devlet, kural koyma, bu kuralların işlenmesini güç ve ödüllendirme politikaları ile sağlayabilme kapasitesine sahiptir. Hegemon devlet koyduğu kuralları askeri müdahalelerle değil oluşturduğu rejimler ve

141 Charles P. Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939*, Berkeley: University of California Press, 1973, s. 305; aktaran: Keohane, *After Hegemony*, s. 31. Keohane'e göre, hegemon ile başlayan iş birliğinin devamı için hegemonun varlığını sürdürmesine gerek yoktur. Post-hegemonik dönemde de iş birliği devam edebilir. Kohen, s. 32.

kurumlar aracılığıyla işlevsel hale getirmektedir.¹⁴² Bir düzenin sürdürülebilmesi süregelen bir hegemonun varlığına bağlı olduğu için uluslararası rejimler normal olarak bir hegemonyaya bağlıdır.¹⁴³

Hegemonik güç hammadde kaynakları, finansal kaynaklar ve piyasalar üzerinde kontrol kurabilen ve yüksek değerli malların üretiminde rekabet avantajlarına sahip olan ülkedir.¹⁴⁴ Keohane'e göre hegemonya "bir devletin devletlerarası ilişkileri yönlendiren temel kuralları sürdürme gücüne sahip olması durumudur" ve bu tanıma göre, bir devletin güce sahip olması, bu gücü dışarıda yönlendirmesi için yeterli bir dürtü oluşturmaz. Bu noktada, dâhili tutumlar, siyasi yapılar ve karar alma süreçleri de en azından güç kadar etkilidir.¹⁴⁵ Konstrüktivist teoriye göre de, güç ve uluslararası yapının nitelikleri uluslararası ilişkilerin seyri üzerinde belirleyici etkiye sahiptir ama asıl etki uluslararası yapı üzerinde de belirleyici etkiye sahip olan düşüncelerdir.

Hegemonik istikrar teorisine göre II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD lider olmanın getirdiği sorumlulukla ama aslında kendi politik, ekonomik ve ideolojik çıkarlarını korumak üzere rejimler oluşturmuş ve uluslararası sistemi kendi ekonomik ve politik çıkarları açısından istikrarlı hale getirmiştir.¹⁴⁶ Bu çerçevede, ABD tarafından II. Dünya Savaşı sonrasında güvenlik, finans ve ticaret alanında oluşturulan kurumlar ve rejimler, doğal olarak Körfez ülkelerinin uluslararası ekonomik, finansal siyasi ilişkilerini de etkilemiştir. Bu etki öncelikle ABD'nin sahip olduğu güç ve zenginlikten kaynaklansa da, ABD hegemonyasının Körfez ülkelerinde kabul görmesini sağlayan asıl etkenler Körfez ülkeleri yöneticilerinin kimlikleri, dost-düşman ve çıkar tanımlamaları ve ABD algıları yani düşünceler olmuştur.

Bu çalışmada bağımsız bir değişken olarak petrol zenginliğinin düşünsel öğeler ile etkileşimi ele alınacaktır. Bu nedenle çalışma daha ziyade Körfez ülkelerinin uluslararası ilişkilerini petrol zenginliği çerçevesinde ele almaya ve tüm diğer veçheleri bu çerçevede değerlendirmeye çalışacaktır. Çalışmada konstrüktivist teorinin açıklama gücünden araçsal bir yaklaşımla yararlanılmaya çalışılacak, ama teori-pratik uyumsuzluğu olarak tanımlanabilecek noktalarda diğer teorilerden de yararlanılmaya çalışılacaktır.

142 Robert Gilpin, **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order**, Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2001, ss. 12-77.

143 Keohane, **After Hegemony ...**, s. 31.

144 Keohane, s. 32.

145 Keohane, ss. 34-35.

146 Gilpin, **Global ...**, ss. 12-77.

